

Pedagoogikaharidus 1917–1920

Kohe pärast Veebruarirevolutsiooni astusid rahvuslikud haridustegelased samme pedagoogikahariduse demokraatlikel alustel ümberkorraldamiseks. Enamasti tehti seda ühenduses teiste haridusalaste nõudmistega. Juba 28. märtsil 1917 toimunud Tartu linna ja selle ümbruskonna õpetajate koosolekul, milles osales ligikaudu sada õpetajat ja haridustegelast, leiti, et kõigis linna-, kihelkonna- ja ministeeriumikoolides tuleb alates uuest õppeaastast, s.o. 1917. aasta sügisest hakata õpetama emakeeles. Arutati ka õpetajate ettevalmistamise küsimusi seminarides ja Tartu Õpetajate Instituudis.¹ Koosoleku otsused anti kolmeliikmelise esinduse kaudu üle Vene Ajutise Valitsuse poolt 18. märtsil 1917 ametisse määratud Riia õpperingkonna uuele kuraatorile Tartu Ülikooli õppejõule professor Vladimir Grabarile (1865–1965). Peaaegu samaaegselt (29. märtsil) Tallinnas toimunud õpetajate koosolekul võeti samuti vastu otsus hakata õpetama keskhariduskoolides, õpetajate seminarides ja instituudis alates 1917/18. õppeaastast õppijate emakeeles.²

Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi (ENKS) algatusel 7–9. aprillini 1917 Tartus toimunud rahvahariduse kongressil esinesid pedagoogikahariduse küsimustes ENKS Tütarlaste Gümnaasiumi direktor Juhan Tork ja Tartu Õpetajate Seminari direktori kohusetäitja Ivan Goruškin, õpetajate täienduskoolitusest (edasiharimisest) Voldemar Tammann. J. Torgi ettepanekul võeti vastu otsus muuta Tartu ja Rakvere õpetajate seminarid eesti õppekeelega õppeasutusteks. Lisaks nendele otsustati asutada uus eesti õppekeelega õpetajate seminar ja nimelt Tallinna, 1914. aastast tegutsenud Tartu Õpetajate Instituut muuta aga nelja-aastase kursusega kõrgemaks pedagoogiliseks õppeasutuseks, kus oleks kaks teaduskonda – humanitaar- ja loodusteaduskond.³ K. Viljaku referaadis “Koolitüübid ja koolivõrk” leiti, et õpetajate seminari õppima astujailt tuleks nõuda edaspidi paremat üldhariduslikku ettevalmistust, s.o. kavandatava kaheastmelise (4 + 4 aastat) rahvakooli lõpetamist. Kindlustamaks koolides

¹ Postimees, 1917, 30. märts, nr. 72.

² J. K a r m a , Palamuse koolide ajalugu 1687–1920. Tartus, i.a., lk. 252. (Käsikiri Eesti Pedagoogika Arhiivraamatukogus.)

³ Kasvatus ja rahvaharidus.... Postimees, 1917, 12. (2.) apr.

eesti keeles õpetamisele üleminekut, peeti vajalikuks korraldada suvel 1917 õpetajate edasiharimise (täiendus)kursused.⁴

Töö õpetajate seminarides ja Tartu Õpetajate Instituudis jätkus 1917. aasta sügisel endiste õppeplaanide, endise õppe- ja kasvatustöö korraldusega ning endise pedagoogilise personali ja õpilaste koosseisuga. Tartu Õpetajate Seminari õppetöö algus viibis ning kestis vaid 3. oktoobrini. Seminar, nagu Tartu Pedagoogiline Instituutki, evakueeriti sise-Venemaale: seminar Uuralitesse Davlekarovo linna, instituut Odessasse (teistel andmetel Hersoni).⁵

Enamus eestlasist õpilasi ja ka enamus õpetajaid jäi kohale. Õpilaste ja eesti päritolu vene rahvusest ajalooõpetaja Ivan Goruškini initsiatiivil käis matemaatikaõpetaja Kapiton Vassilkov Peterburis Hariduse Rahvakomissariaadis rahvakomissar A. Lunatšarskilt seminari taasavamiseks luba ja toetust taotlemas, mille ta ka sai. Novembris 1917 algaski direktor I. Goruškini juhtimisel taas Tartu Õpetajate Seminaris õppetöö. Õpetajate hulgas asus tööle üks eestlane, nimelt muusika- ja lauluõpetajana Juhan Simm.

Kui sügisel 1917 selgus, et Saksa väed mandrile sissetungi siiski ei alustanud, algatasid nõukogude võimuorganid mitme kooli reevakueerimise küsimuse. Eesti Tööraha Koolivalitsus algatas ka evakueeritud Tartu Õpetajate Instituudi koos varade, sealhulgas tema jaoks eraldatud krediidi kättesaamiseks ja Tartu tagasi toomiseks.⁶

Rakvere Õpetajate Seminar jätkas 1917. aasta sügisel tööd. Õppetöö ümberkorraldamiseks seminaris võttis Eesti Tööraha Koolivalitsus 13. jaanuaril 1918 vastu nn. seminari natsionaliseerimise määruse, millega otsustati allutada ja üle anda seminar Rakvere (Virumaa) maakonna Tööraha Nõukogu haridusosakonnale.⁷

Senise tegevuse õpetajate ettevalmistuse ümberkorraldamisel katkestas Eesti mandri okupeerimine Saksa vägede poolt veebruari lõpul ja märtsi algul 1918. Tartu Õpetajate Seminaris kestis õppetöö 1917/18. õppeaastal 24. märtsini 1918.⁸ Õpetaja kutsetunnistuse said sel õppeaastal viimased tsaariaegse õppe- ja kasvatustöö korralduse alusel õppinud, kokku 15 noormeest, neist neli vene rahvusest õpilast, kes

⁴ J. R u m m o , Eesti Õpetajate Liit. – Kasvatus, 1922, nr. 4, lk. 214.

⁵ Eesti Teataja, 1918, 22. jaan.

⁶ Eesti Teataja, 1918, 29. jaan.

⁷ Eesti Teataja, 1918, 29. jaan.

⁸ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928, lk. 371; Eesti Kool, 1918, nr. 5, lk. 91.

siirdusid Nõukogude Venemaale. Lõpetanute hulgas oli hiljem spordipedagoogina tuntuks saanud Aleksander Kalamees ning heliloojana, koorijuhina ja muusikapedagoogina tuntuks saanud Tuudor (Theodor) Vettik.⁹

Pärast Veebruarirevolutsiooni tagandati ametist Rakvere Õpetajate Seminari direktor, suur venestuse pooldaja A. O. Orlovski, kes oli sellel kohal töötanud asutamisest (1912) alates. Tema kohale asus matemaatika õpetaja A. M. Akontšenkov (ametis 1917–1918).¹⁰ Detsembris võeti seminari hooned sõjaväe käsutusse. Õppetöö jätkus ainult viimase klassiga (direktori korteris) ning lõputunnistused 16 lõpetanule anti kätte 23. veebruaril 1918. Neist tuntumateks said edaspidi Gustav Adolfi Gümnaasiumi ja teiste Tallinna koolide eesti keele ja kirjanduse õpetaja, hilisem poliitik Nigol Andresen, kauaaegne eesti diplomaat Ernst Jaakson ning mainekas Gustav Adolfi Gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja Richard Kress.¹¹ Saksa okupatsioon lõpetas Rakvere Seminari tegevuse 1918. aasta veebruaris.

Eesti Õpetajate Liit, mille juhatus asus sel ajal Tartus, otsustas Tartu Õpetajate Seminari taastada.¹² Selleks valmistati ette õppekavad, leiti õppejõud (J. Tork – juhataja, V. Ernits, M. Kampmann (Kampmaa), A. Klaasepp, J. Lang, J. Linnamägi, L. Neumann, C. H. Niggol, H. Riikoja, P. Sepp jt.) ning astuti ühendusse endiste Tartu ja Rakvere õpetajate seminaride õpilastega. Vene keele asemel taheti nüüd hakata õpetama eesti keeles.¹³

Eesti õppekeelega seminari asutamise kavatsus leidis avalikus arvamuses suurt poolehoidu. Rahvuslikud seltsid lubasid materiaalselt toetust. Suvel 1918 taotleti Saksa okupatsioonivõimudelt luba seminari avamiseks, kuid vastus oli kategooriliselt eitav.¹⁴ Nii ei tegutsenud 1918. aasta kevadtalvel ja sügisel Eestis mitte ühtegi pedagoogilist õppeasutust ega pedagooge ettevalmistavat kursust.

⁹ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928, lk. 368, 370.

¹⁰ Rakvere Õpetajate Seminar, Tallinn, 1989, lk. 9, 10, 25, 26.

¹¹ Samas, lk. 32.

¹² Eesti Ajalooarhiiv, f. 2102 (Tartu Õpetajate Seminar), nim. 2, s. 9,1. 3–8; Eesti Kool, 1918, nr. 8/9, lk. 197.

¹³ Eesti Kool, 1918, nr. 6, lk. 127.

¹⁴ Eesti Kool, 1918, nr. 6, lk. 127.

Saksa okupatsioonivõimude poliitika oli suunatud Baltikumi koloniseerimisele ning eestlaste ja lätlaste germaniseerimisele.¹⁵ Seepärast pidas okupantide kooliamet õpetajate ettevalmistamise alal kõige olulisemaks saksa keele suvekursuste korraldamist. Neid propageeriti lärmakalt ja nõudlikult. Vabade algkooliõpetajate kohtade täitmiseks lugesid okupandid kõige kohasemateks eesti keelt valdavaid sakslasi ja saksa keelt oskavaid eestlasi.¹⁶ Samal ajal tegid Saksa okupatsioonivõimud ettevalmistusi saksa õppekeelega algkooliõpetajate seminari avamiseks Tartus. Pidades silmas Eesti ja Läti alade muutmist Saksa koloniaalprovintsi, tehti teatavaks ka vastav kava. See tugines Preisimaa eeskujule, milles oli vaid väikesi erisusi, nagu Baltisaksa ajaloo õpetamine ja mõnda muud taolist.

Kavandatavas seminaris pidi avatama kolm klassi. Ettevalmistusklassi võisid astuda elementaarkooli (linnaalgkooli), kihelkonnakooli, endiste saksa seltside koolide, gümnaasiumide ja reaalkoolide IV klassi lõpetanud. Sellele järgnevasse “kõige alamasse kooliõpetajate seminari klassi” lubati vastu võtta seniste keskhariduskoolide VI klassi lõpetanuid, “Edasiharimise klass (praktika aasta)” oli ette nähtud nendele, kes olid varem kooliõpetajatena töötanud ja soovisid oma teadmisi täiendada. Seminar loodeti avada pärast jõule.¹⁷ Nendele kavatsustele tegi lõpu Novembrirevolutsioon 1918. aastal Saksamaal ja sellele järgnenud okupantide võimu kokkuvarisemine Eestis.

Kavandatavas seminaris pidi avatama kolm klassi. Ettevalmistusklassi võisid astuda elementaarkooli (linnaalgkooli), kihelkonnakooli, endiste saksa seltside koolide, gümnaasiumide ja reaalkoolide IV klassi lõpetanud. Sellele järgnevasse “kõige alamasse kooliõpetajate seminari klassi” lubati vastu võtta seniste keskhariduskoolide VI klassi lõpetanuid, “Edasiharimise klass (praktika aasta)” oli ette nähtud nendele, kes olid varem kooliõpetajatena töötanud ja soovisid oma teadmisi täiendada. Seminar loodeti avada pärast jõule¹⁸ Nendele kavatsustele tegi lõpu Novembrirevolutsioon 1918. aastal Saksamaal ja sellele järgnenud okupantide võimu kokkuvarisemine Eestis.

¹⁵ Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide intervenstsiioon Eestis (1917–1920) kahes köites. II kd. Eesti Tööraha Kommuun. Kodusõda, võitlus rahu eest. Märts 1918 – veebruar 1920. Tallinn, 1932, lk. 97, 98.

¹⁶ Eesti Kool, 1918, nr. 8/9, lk. 197.

¹⁷ Eesti Kool, 1918, nr. 8/9, lk. 201.

¹⁸ Samas.

Saksa vägede lahkudes tungis Eestisse Punaarmee. Suurel alal Eestis võimutsesid detsembrist 1917 kuni peaaegu jaanuari lõpuni 1918 enamlased. Lühikeseks jäänud enamlaste võim ja nende Eesti Tööraha Kommuuni Kultuuri ja Hariduse Valitsus ei olnud võimeline mingiski mõttes tegelema Tartu ja Rakvere seminaride taastamise, ega ka muude pedagoogikahariduse küsimustega.

Punavägede Eestist väljatõrjumise järel algatas Eesti Ajutine Valitsus viivitamatult õpetajate seminari asutamise Tartus. Haridusministeerium määras 7. veebruaril 1919 Tartu Õpetajate Seminari direktori kohusetäitjaks Tallinna Poeglaste Kommertsikooli juhataja Voldemar Raami.¹⁹ Tema põhiülesandeks oli seminari taastamine. Ületades mitmesuguseid raskusi alustati õppetööd 24. märtsil 1919 ajutise õpetajate koosseisuga ja ainult kahe klassiga.²⁰ Vanemas klassis hakkas õppima 12 ja nooremas 15 õpilast. Nende hulgas oli esmakordselt ka tütarlapsi (kummaski klassis 3). Õppeaasta lõpuks suurenes õpilaste arv vanemas klassis 19-ni, nooremas 29-ni.

Aprilli lõpul 1919 lahkus omal soovil Tartu Õpetajate Seminari direktori kohusetäitja ametist Voldemar Raam, kes asus taas Tallinna Poeglaste Kommertsikooli juhataja kohale. Seminari direktoriks määrati Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumijuhataja Juhan Tork,²¹ kes sel kohal töötas 1932. aastani.

Juhan Torgi Tartu Õpetajate Seminari direktoriks saamine ei olnud juhus. See tulenes tema varasemast tegevusest. Ta oli aktiivne Saksa Okupatsioonivõimude vastu võitleja ja koostanud 1918. aastal õpetajatele “Kooliõpetajate kalender-käsiraamatu”. “Seal ma püüdsin õpetajatele kättesaadavaks teha seda positiivset, mis just meie Eesti pedagoogika seisukohast tähtis on”, kirjutab J. Tork.²² Ka tahtsid rahvuslikud haridustegelased, nende hulgas üks aktiivsemaid J. Tork, saavutada õpetajate ettevalmistuses otsustavat murrangut. “Vene seminar oli likvideeritud ja ma töötasin välja ühe meie seminari uue skeemi, õppekavad, ka õpetajate koosseisu panin kirja.”²³

J. Torgi juhtimisel viidi 1919. õppeaasta lõpule, s.o. jätkati õppetööd seminaris, korraldati lõpueksamid kursuslastele ja vastuvõtueksamid sisseastujatele 1919/20. aas-

¹⁹ Eesti Riigiarhiiv, f. 1108 (Haridusministeerium), nim. 4, s. 411, 1. 3.

²⁰ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928, lk. 372.

²¹ ERA. f. 2102, nim. 2, s. 342, 1. 5.

²² J. T o r k, Seisata, rändur! Mälestusraamat/ Koost. Viuu Klement ja Andres Tork. Toronto, “Maarjmaa”, 1993, lk. 120.

²³ Samas.

taks ning muu vajalik.²⁴ Kevadel 1919 võeti 25-st vastuvõttueksamitele ilmunust vastu üheksa, sügisel 126-st 100. Seminari lõpetanuid kevadel 1919 veel ei olnud.

Direktor J. Torgi juhtimisel jätkus Tartu Õpetajate Seminari väljaarendamine. Komplekteeriti neli uut klassi ning seminar kujunes 1919/20. õppeaasta alguseks 6-klassilisele eelharidusele baseeruvaks 6-klassiliseks (ühe ettevalmistus- ja viie põhiklassiga) õppeasutuseks. Õpilasi oli 142. (Vt. tabel 1) Suurenes tunduvalt õpetajaskond ning kujunes välja püsivam õpetajate koosseis.

Tabel 1

Õpilasi Tartu Õpetajate seminaris 1919/20. õppeaastal.*

	Ettevalmis- tusklass	I kl.	II kl.	III kl.	IV kl.	V kl.	Kokku
Poisid	13	8	15	11	21	11	79
Tüdrukud	7	20	9	6	5	5	63
Kokku	30	28	24	17	26	16	142

* Eesti Riigiarhiiv, f. 2102, nim. 2, s. 149, 1. 2 Vrd. Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928, lk. 374.

Osa õpilastest oli sõjaväeteenistuses ja elas kasarmutes, sest Vabadussõda jätkus. Suur hulk õppursõdureid käitus liiga: “vabalt”. Kord tulid kooli, vahel ei tulnud. Esines suitsetamist.²⁵ Direktor J. Tork andis korralduse tundidest osa võtta.²⁶ See ei aidanud ning direktor kustutas õpilaste nimekirjas olnud 30-st õpilasest vististi 12 õpilast. “Pärast seda sai kool kooli moodi.”²⁷ Et sõda jätkus, oli puudus rõivastusest, jalatsitest, toiduainetest. Puudujaid oli võrdlemisi palju.²⁷ Õppeaasta kestel jäi õppetööst eemale 38 seminaristi. Õppetöö edukus jättis kõige selle tõttu soovida. Kuid juba sel õppeaastal kujunes välja seminarile omane põhimine – töötraditsioon, eriti endiste, isevalitsusaegsete seminarikasvandike (viimase ja eelviimase klassi) õpilaste mõjul. Õpetaja kutsetunnistuse sai 16 õpilast.

²⁴ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928, lk. 373.

²⁵ Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928, lk. 375.

²⁶ J. T o r k , Seisata rändur! Mälestusraamat, lk. 120.

²⁷ Samas.

Et algas üleminek üldisele kohustuslikule algharidusele (algul 4-klassilisele, perspektiivis 6-klassilisele), uute keskhariduskoolide avamine ning olemasolevate laiendamine ning osa õpetajaid oli Esimeses maailmasõjas hukkunud (ka vangilaagrites jm.), mobiliseeritud armeesse, paljud teistest rahvustest õpetajad Eestist lahkunud või keeleoskamatus tõttu ei sobinud töötama emakeelses eesti rahvuskoolis, siis vajati hulgaliselt nii alg- kui ka keskkooliõpetajaid. Õpetajate puuduse leevendamiseks asutati 1. aprillil 1919 Tartu Õpetajate Seminari juures 3-kuulised pedagoogikakursused.²⁸ Sinna võeti 21 gümnaasiumiharidusega õppijat ja kolm kutseta õpetajat. Lõpueksami alusel said algkooliõpetaja kutse kõik 24 kursustest osavõtnut kelle, hulgas oli ainult üks eestlane.

²⁸ ERA f. 2102, nim. 2, s. 342, 1. 5.